

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлиги
Бухоро давлат университети**

**Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро
илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва
истиқболлар**

**мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман
материаллари
ТЎПЛАМИ**

Бухоро - 2021

«Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар» халқаро илмий-амалий анжумани материаллари. Бухоро – 2021. – 666 бет

Масъул муҳаррирлар:

Менглиев Бахтиёр Ражабович – филология фанлари доктори, профессор

Жўраева Малоҳат Муҳаммадовна – филология фанлари доктори, доцент

Таҳрир хайъати:

О.М.Файзуллаев, М.Б.Аҳмедова, Н.Б. Атабоев, Ж.И.Мизрабова,
З.Т.Сафарова, З.Р.Собирова, З.Ғ.Рўзимуродова, У.С.Тоирова

Тақризчилар:

Бақоева Муҳаббат Қаюмовна – ф.ф.д., профессор

Қаршибаева Улжан Давировна – ф.ф.д., профессор

Мақолаларни тўпловчи ва нашрга тайёрловчи Инглиз адабиётшунослиги кафедраси доценти, ф.ф.ф.д. М.Б.Аҳмедова

Ушбу тўпламда жамланган мақолалар хорижий тилларни ўқитишнинг замонавий ёндашувлари ва истиқболлари, корпус лингвистикаси масалалари, медиалингвистика ва лингвистик тадқиқотлар, қиёсий адабиётшуносликнинг долзарб муаммолари, Ўзбекистонда таржима мактаби яратиш ва уни ривожлантиришда инновацион ғоя ва технологияларни қўллаш масалалари доирасида мутахассисларнинг тажриба ва фикр алмашинувини таъминлашга хизмат қилади.

Ҳавола этилаётган мақолаларнинг савияси ва мазмуни учун муаллифларнинг ўзлари масъул ва жавобгардир.

ЗАМОН ШАКЛЛАРИНИНГ ПУБЛИЦИСТИК МАТНЛАРДА ПРАГМАТИК ҚЎЛЛАНИШИ (НЕМИС ТИЛИ МАТЕРИАЛИ АСОСИДА)

Рўзиев Яраш Бозорович

БухДУ немис ва француз тиллари кафедраси ўқитувчиси, PhD

Аннотация: Мақолада немис тили замон шаклларидаги публицистик матнлардаги прагматик хусусиятлари газеталардан олинган мисоллар асосида таҳлил қилинган. Замон шаклларидаги публицистик матнда қўлланиши уларнинг услубий хусусиятлари ва мақолаларнинг турига боғлиқдир.

Калит сўзлар: публицистик матн, услуб, жанр, замон шакллари, прагматик имконият, эмоционал таъсир, парадигматик маъно, таксис.

Немис тили замон тизимини ҳар томонлама тадқиқ қилган Х.Вайнрих претерит шакли вақтли матбуот матнларида жуда кам миқдорда учрашини қайд этган эди [5, 120]. Лекин биз танлаган материал ушбу замон шакли газетада эълон қилинган мақолалар матнида бирмунча кенг миқёсда қўлланишидан дарак беради. Авваламбор айтиш керакки, газета ва бошқа оммавий ахборот воситаларининг тил хусусиятлари ўзига хосдир. Тобора такомиллашиб бораётган матбуот тили тизими, бир томондан, жамиятда амалда бўлган нутқий фаолият турларининг қарийб барчасини қамраб олса, иккинчи томондан, муаллиф матни таҳрирдан ўтказилиб, нашр талабларига мослаштирилади. Бундан ташқари, ОАВнинг барча турларида алоҳида услубий белгилар мавжудлиги билан бир қаторда, уларнинг барчаси учун умумий бўлган нутқий хусусиятлар ажратилади. Бинобарин, газета матнининг лексик-грамматик тузилиши уни ўқувчи томонидан осонроқ тушунилишини таъминлаши лозим. Бунинг учун матн таркибидаги гаплар у қадар узун бўлмаслиги, тушуниш қийин бўлган сўзлар кам қўлланилиши ва ҳоказолар талаб қилинади. Шунга биноан баён услуби, матн структураси, жанрлар вариантлашуви кабилар белгиланади [4, 173].

Газета-публицистик услубининг бошқа функционал стиллардан фарқли жиҳатлари, унинг лисоний тузилиши, ифода имкониятлари тадқиқотчилар эътиборини тортиб келмоқда [2, 77]. Публицистика, бир томондан ҳукмрон сиёсий муҳит қамровида ривожланиб, ўз лисоний қиёфасини шакллантирса, иккинчи томондан, ижтимоий жараёнларга таъсир ўтказувчи муҳим воситадир. Таъсир кўрсатиш вазифасининг амалга ошиши эса, ўз навбатида, тил тизимининг барча қатламларида силжишлар юзага келишига, янги бирликлар гуруҳлари шаклланишига туртки беради. Газета-публицистик услуби, шунингдек, ўзига хос матн тузиш хусусиятига эга ва бундан матн композицияси ишонтириш, баҳслашиш, тарғибот қилиш каби нутқий таъсир вазифаларини амалга оширишга хизмат қилади.

Мазкур вазифалар лисоний бирликлардан прагматик мақсадда фойдаланиш билан боғлиқ ҳолда бажарилса, тил қатламларидаги силжишлар ҳақида гап кетганида эса, грамматик категориялар таркибидаги ўзгаришлар, грамматик

шаклларнинг ўзаро муносабати, уларнинг маъновий ва функционал мослашуви билан боғлиқ ҳодисалар ҳам назарда тутилади. Қуйида биз шу йўлдан бориб, немис тилидаги газета-публицистик матнларида замон шаклларининг прагматик мақсадда қўлланиш қўламини таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз.

Газета матнлари хусусиятларига кўра бир хил эмас. Биринчидан, мақолалар турига (бош мақола, репортаж, шарҳ, қисқа хабар ва б.) қараб матн турлари ўзгариб боради. Иккинчидан, газета бўлимларининг мақсад-моҳиятига кўра матнда турли лисоний унсурлар қўлланади. Жумладан, сиёсат бўлимидаги матн структураси молия-иқтисод ёки спорт бўлими матнидан тубдан фарқ қилади. Айнан мана шу икки мезон асосида публицистик матнларни тадқиқ қилиш мақсадга мувофиқдир [4, 167].

Публицистика мураккаб жанр тури бўлиб, ушбу жанрда битилган матнлар мазмун жиҳатдан турли гуруҳларга тақсимланади. Шундай таснифлардан бирини ўтган асрнинг 70-йилларида И.Р.Гальперин тақлиф қилиб, публицистик матнларни уч асосий турга ажратган эди: а) ахборий мақолалар (интервью, хабар, ҳисобот, репортаж); б) таҳлилий мақолалар (мақола, изох, очик хат, умумлаштирувчи маълумот, журналист текшируви); в) бадий-публицистик мақолалар (суҳбат, лавҳа, очерк, памфлет, пародия, эпиграмма) [1, 128]. Биз феъл замон шаклларининг публицистик жанрда прагматик аспектда қўлланишини ўрганиш жараёнида Spiegel журнали ва Süddeutsche Zeitung, Frankfurter Allgemeine Zeitung каби газеталардан олинган матнларни олти гуруҳга тақсимладик. Булар қуйидагилар: 1) бош мақола; 2) изох; 3) хабарлар ва янгиликлар; 4) фельетон; 5) илмий публицистика; 6) ҳикоя.

Бош мақола матнида энг кам қўлланиладиган шакл перфектдир, чунки ушбу шакл субъектив муносабат прагматик мўлжалини ифодалашнинг фаол воситаси ҳисобланади. Қиёсланг:

Auch in Berlin hat der Senat entschieden, die von Bund und Ländern verabredeten Lockerungen bei den Kontaktbeschränkungen für private Treffen über die Feiertage in Berlin nicht umzusetzen.

Erwartungsgemäß haben die Gesundheitsämter dem Robert Koch-Institut (RKI) am Montagmorgen vergleichsweise wenig neue Corona-Infektionen gemeldet. Innerhalb eines Tages sind 11 169 neue Fälle übermittelt worden, wie das RKI auf seiner Webseite bekanntgab. (Süddeutsche Zeitung, 29.11.2020, S.37).

Шунингдек, перфект шаклининг плюсквамперфект билан тақсис муносабатига киришуви кузатилади:

Das Urteil ist gesprochen. Hussein K. ist seinem Prozeß mit wenig mehr sichtbaren Regungen gefolgt als gähnender Müdigkeit. Der psychiatrische Gutachter hatte ihn als manipulativ und auffällig gefühllos gegenüber seinen Opfern bezeichnet. K. sei weder alkohol- noch drogensüchtig, nicht depressiv oder traumatisiert (Spiegel, 24.03.2018, S.50).

Кўринадик, бош мақолада перфект кўпинча кечаётган муҳим воқеаларни қайд қилади. Худди шу прагматик вазифани претерит ҳам бажариши кузатилади. Қиёсланг:

Die deutschen Gesundheitsämter meldeten binnen 24 Stunden zudem 125 neue Todesfälle. In der Tendenz war die Zahl der täglichen Todesfälle zuletzt nach oben gegangen, was nach dem steilen Anstieg bei den Neuinfektionen auch erwartet worden war. Die Gesamtzahl der Menschen, die an oder unter Beteiligung einer nachgewiesenen Infektion mit Sars-CoV-2 gestorben sind, stieg auf insgesamt 16 248.

Газеталарда нашр қилинадиган бош мақолаларда, изоҳ берувчи матнлардагидек, презенс шакли қўлланади, бироқ бу турдаги матнларда футурум II шаклини биз ўрганган материалда учратмадик. Кондиционалис I ва футурум II шакллари эса баъзан учраб туради:

Der bayerische Wissenschaftsminister Zeschmeier würde, wie er sagt, entgegen der Gesetzlage in Bayern über Studiengebühren mit sich reden lassen.

Das Haus werde ein vertrauter Anblick und ein weiterer Blickfang Berlins werden (Frankfurter Allgemeine Zeitung. Nr.188, 16.08.2019).

Изоҳ туридаги матнларда ўқувчига таъсир ўтказиш мақсади кескин қўйилмайди, шунинг учун ҳам бетарафлик прагматик мўлжалини амалга ошириш учун кўпинча перфект шаклига мурожаат қилинади. Кейинги даврда гендер соҳасида олиб борилган тадқиқотлар гувоҳлик беришича, ушбу вазиятларда эркаклар кўпроқ перфект шаклидан фойдаланишса, аёллар эса претеритни маъқул кўрадилар. Қиёсланг: Unter ihrer Führung ist die Gesellschaft auf dem Weg in die Sprachnorme, glaubenslos und herkunftsblinde Zukunft gut vorangekommen. Nur mit der natürlichsten von allen Differenzen, dem Anstand zwischen den Generationen, sind die Egalisierer nicht fertig geworden. Er ist geblieben, was er immer war (Spiegel, 13, 2015).

Қизиғи, ушбу турдаги матнларда перфект абсолют замон мазмунда қўлланса, плюсквамперфект эса нисбий хусусиятга эга.

Публицистик функционал услуби таҳлили гувоҳлик беришича, ушбу услубда битилган матнларда претерит ўрнига перфект шаклининг қўлланиш етакчилиги қилади. Ушбу ҳолатнинг сабаби перфект шаклининг алоҳида таъкидлаш ва аниқлаштириш прагматик имкониятига эга эканлиги билан боғлиқ. Бунда, албатта, перфектнинг инвариант маъносидан тўлиқ фойдаланиш лозим бўлади. “Изоҳ”, “қисқа хабар” жанридаги матнларда перфектнинг парадигматик маъносидан кўра кўпроқ синтагматик маъноси воқеланади. Бу, ўз навбатида, прагматик мазмун ифодасини қулайлаштиради ва коммуникатив самарани таъминлайди. Айниқса, “қисқа хабарлар”да дастлабки қаторлардаёқ перфектга мурожаат қилиниши нутқий таъсир кучини янада оширишга замин яратади. “Изоҳ” туридаги матнлар таркибида фақат перфект шаклининг учраши ўқувчига эмоционал таъсир ўтказиш учун хизмат қилади.

Фельетон ва газета ҳикояси жанрларида замон шаклларининг прагматик вазифаси ўзига хосдир. Мазкур турдаги матнлар стилистик жиҳатдан бир хил кўринишга эга бўлсалар-да, лекин замон шакллари фаоллашувида турлича эканликлари кўриниб туради. Фельетонда асосан презенс шакли устуворлик қилса, ҳикоя матнида, худди роман, новелла каби бадий асарлардагидек, претерит ва плюсквамперфект шакллар кўпроқ учрайди.

Барча таҳлил қилинган жанрларда таксис муносабатларини ифодалашда плюсквамперфектга мурожаат қилинади. Аммо ушбу шакл фақат парадигматик маънода қўлланилавермайди, зеро унинг воситасида ифодаланаётган ҳаракат претеритдан ташқари, перфект ва презенсдан олдин бажарилган бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. –М.: Высшая школа. 1977, – с. 128
2. Клушина Н.И. Стилистика публицистского текста. –М.: Медиа Мир, 2008. (<http://www.gramota.ru/mag-arch:html>. Id=80).
3. Саъдуллаева Д. СМИ: Язык. Стиль. Толерантность. – Т.: Zar Qalam, 2005. – С. 173
4. Marschall M. Textfunktionen der deutschen Tempora. – Geneve: Editions Slatkine, 1995. – S. 167.
5. Weinrich H. Tempus. Besprochene und erzählte Welt. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995. - S 120.

FLOWERS WITH ALLEGORICAL MEANING IN BABUR'S POETRY

Qudratova Sitora Olimovna
1st year master's student of BSU

Abstract: The metaphor in poetry is a very comprehensive concept. At the same time, it is a bright manifestation of abstraction. Here, many of our poets and poetesses skillfully use the types of semantic migration in our language, as well as the arts in literature. It should be noted that in our literature, such poems are often written in order to express the beauty and wonderful qualities of man or in the mystical sense, of God through plants, flowers and objects that can be a symbol of beauty. This article is also devoted to the fact that human beauty is expressed mainly through flowers and other plants. The main purpose of this article is to analyze the classification of flowers used in Babur's rubai using stylistic analysis methods. In general, this article is analysis of how the human figure, its beauty is expressed in poetry.

Key words: metaphor, allegorical meaning, stylistic devices, literary genres, rubai, classical literature.

Introduction. Effective literary studies can be achieved by examining issues such as the psychology of creativity, the creative personality, the creative concept of the author's thinking, and the aesthetic taste of the creative concept of the social position of the worldview. Examining the many vital and creative factors, the process of transforming life into an artistic reality, is one of the most important issues facing literature. Poetry differs from other types of word art with its elegance, sensory, richness, artistic colouring and sensitivity. The poem is a reflection of the emotion that is emanating from the depths of the human heart and sometimes with a passionate attitude towards reality. For this the world of poetry has always been in the spotlight of literary scholars. Each poem has its own nature and its own image. So, it is impossible to cover all the subtle aspects of poetry.